

מלחמה בעוני, לא בעניים.

הגידול הניכר בהיקף העוני הופך בשנים האחרונות לתופעה המאיימת על דמותה של החברה הישראלית. נראה כי דרכי ההתמודדות של החברה והרשויות בתופעת העוני, קשורה בקשר ישיר לעמדות של קובעי המדיניות והציבור כלפי עניים. המדיניות החברתית כלפי העוני משקפת את קונפליקט האינטרסים ואת הסכסוך האידיאולוגי בין השכבות המרכזות את הכוח בידן ובין קבוצות המודרות ממוקדי הכוח.

מצד אחד: על העניים, להפסיק לבכות, לעבוד קשה, לקחת אחריות לגורלם ולהיחלץ ממעגל העוני.

מצד שני: מדיניות כלכלית של הורדות שכר ופגיעה בשירותים החברתיים אחראית למצב העוני.

מלחמה בעוני או מלחמה בעניים

"השינויים הרדיקליים שחלו בחברה הישראלית מאז ראשית שנות השמונים באו גם לביטוי ברור בהתייחסות לבעיית העוני. את הנכונות שהתגלתה בשנות השבעים להילחם בעוני ירשה גישה שונה לחלוטין, השוללת מעיקרה כל ניסיון של השלטון להתערב בבעיות החברה והכלכלה ולהילחם בתופעת העוני, אף על פי שממדי העוני לא קטנו בתקופה זאת אלא אף נמצאו בעלייה מתמדת. הממסד הפוליטי והכלכלי של ישראל אימץ לעצמו בעשור זה אידיאולוגיה של קפיטליזם רדיקלי ושל תמיכה בשוק כלכלי בלתי מרוסן הכופרת למעשה ביכולתו ומחויבותו של הכלל לנקוט צעדים חיוביים כלשהם כדי לטפל בבעיית העוני. לפי האידיאולוגיה הרדיקלית הזאת תופעת העוני היא ברובה תוצאה של שני גורמים: האחד – ליקויים ופגמים באישיותם של העניים עצמם. לדוגמה, הם סרבני עבודה, בטלים מרצון ומחוסרי יוזמה. והגורם האחר – מדינת הרווחה ותכניות הרווחה השונות הן האשמות העיקריות בקיום העוני. למשל, תכנית ביטוח אבטלה היא תכנית משחיתה, אם נבטל אותה ממילא לא יהיו מובטלים. הדרך הרצויה לטפל בעוני לפי אידיאולוגיה זו היא אפוא להשאיר את כל בעיות הרווחה החברתית לשוק הכלכלי וליוזמה הפרטית, וכפי שביטא זאת אחד מהשרים בממשלות ישראל "כל אדם לגורלו".

ההתייחסות החדשה הזו לבעיית העוני אינה אלא חזרה לתורות כלכליות חברתיות ישנות של המאה התשע-עשרה שחשבנו שעבר עליהם הכלח. יש בה סימנים חזקים של הטפה מחודשת לדרוויניזם חברתי נוסח הרברט ספנסר ולאנאלוגיות ביולוגיות של ברירה טבעית והישרדות של החזקים (survival of the fittest). כל התערבות בחיים החברתיים והכלכליים התפרשה על ידי תורות אלו כהתערבות בחוקי הטבע שיכולה רק לגרום לנזק. כמו מלטוס וממשיכיו, שטענו בזמנו שחוקי העניים (Poor Laws) הם מייצרי העוני, כן האידיאולוגים של הקפיטליזם הרדיקלי בימינו טוענים שמדינת הרווחה ושירותיה הם הגורם ליצירת הבעיות החברתיות של זמננו.....

מדאיג הדבר שיש בזמן האחרון בחברה הישראלית סימנים מובהקים של צידוק והשלמה עם ממדי האבטלה הגבוהים ועם המצוקה שהמובטלים נתונים בה, ואף ניסיונות להטיל את האשמה של קיום האבטלה על המובטלים עצמם, במובן של האשמת הקורבן. אפילו בקרב קובעי המדיניות יש הטוענים בגלוי שיש אולי לאבטלה תרומה כלכלית חיובית למשק הישראלי. בקרב חלקי הציבור השבע שאיננו נתון לסיכון של האבטלה ביטוי הדאגה אינם בגין מצוקת המובטלים אלא בגין סכנת ה"בטלה", דהיינו: שבני אדם מעדיפים, כביכול, חיי בטלה במקום לעשות מאמץ ולעבוד, כאילו לא קיים בכלל חוסר עבודה בארץ.

(מתוך: "מלחמה בעוני או מלחמה בעניים?" בתוך: בזכות האוניברסליות, אברהם דורון, תשנ"ז).

מספר נתונים :

- כ 339,000 משפחות עניות בשנת 2003, מתוכן כ 114,500 משפחות בהן ראש המשפחה עובד/ת.
- כ 10% גידול במספר המשפחות העניות בהן ראש המשפחה עובד/ת, בשנת 2003 יחסית לשנת 2002.
- כ 5% ירידה במספר המשפחות העניות, המצליחות להתרומם מעל קו העוני בעזרת תשלומי העברה, בשנת 2003 יחסית לשנת 2002.
- רק 43% מהמשפחות העניות, בשנת 2003, מצליחות להתרומם מעל קו העוני דרך תשלומי העברה.

לא תאמץ

פִּי-יִהְיֶה בְּךָ אֲבִיּוֹן מֵאֲחֵד אֲחֵיךָ, מֵאֲחֵד שְׁעָרֶיךָ, מֵאֲחֵד בָּאֲרָצְךָ, אֲשֶׁר ה' אֱלֹהֶיךָ נָתַן לְךָ. לֹא תֵאֲמַץ אֶת-לִבְּךָ, וְלֹא תִקְפֹּץ אֶת-יָדְךָ, מֵאֲחֵיךָ, הָאֲבִיּוֹן. פִּי-פֶתַח תִּפְתַּח אֶת-יָדְךָ, לוֹ וְהֶעֱבַט, תִּעֲבִטְנוּ, דֵּי מַחְסָרוֹ, אֲשֶׁר יִחְסַר לוֹ. (דברים ט"ו, 7-8)

על כן התורה מצווה "לא תאמץ את לבבך ולא תקפץ את ידך", אם תקשה לך, ידך תיסגר שאז האצבעות שוות ואז תאמר לו לך תעבוד כמוני, אלא כי פתוח תפתח את ידך, ואז תראה האצבעות שיש בניהן גדולים וקטנים, כך ברא הקב"ה בבני האדם גדולים וקטנים וזה חי מזה, כי בגלל הדבר הזה יברכך ה' . (מתוך ליקוטי אהרון לרבי ישועה ללום)

"לא תאמץ את לבבך" פירושו כמשמעו: אל תאנוס את לבבך. וההנחה המשתמעת מלשון זו, שהלב היהודי נוטה לגמילות חסד בעצם טבעו ואפשר לדכא את הנטייה הזאת רק על ידי חישובים קרים של תועלתיות ואהבת בצע. כמו כן היד היהודיה נפתחת מאליה לעניים ורק שיקולים אלה יכולים להביא לקפיצתה . (מתוך פירוש הרש"ר הירש, דברים ט"ו)

רבי ללום והרש"ר הירש מלמדים אותנו כי פעולת אימוץ הלב, אינה רק הימנעות מנתינה. אימוץ הלב זו עמדה רגשית שאנו מפתחים כלפי עניים בכדי להצדיק את אי הנתינה, זו עמדה המביאה אותנו לראותם כבזויים ואשמים במצבם.

רבי ישועה ללום, 1901-1950, מחכמי אלג'יר. נפטר באלג'יר ועצמותיו הועלו לארץ. נטמן בבאר שבע. הרב שמשון בן רפאל הירש, נולד בשנת 1808, ממנהיגי היהדות החרדית בגרמניה.

לא משלכם אני אוכל

אותו עני בן טובים, בא לפני רבא אמר לו במה אתה סועד? אמר לו: "בתרנגולת פטומה ויין ישן". אמר רבא: "האם אינך חושש לדוחק הציבור". ענה לו: "האם משלך אני אוכל? אני אוכל מידי הקב"ה". כמו שלמדנו "עיני כל אילך ישברו ואתה נותן להם אכלם בעתו (תהילים קמה) בעיתם לא נאמר, אלא בעי יתו מלמד שכל אחד ואחד נותן הקב"ה פרנסתו בעי יתו. (תרגום לתלמוד בבלי, מסכת כתובות, פרק ס"ז, ע"ב)

ההוא דאתא לקמיה דרבא אמר לו במה אתה סועד? אמר לו בתרנגולת פטומה ויין ישן, אמר ליה, ולא חיישת לדוחקא דציבורא? א"ל אטו מדידהו קאכילנא מדרחמנא קאכילנא דתנינא עיני כל אילך ישברו ואתה נותן להם את אכלם בעתו(תהילים קמה) בעתם לא נאמר אלא בעתו מלמד שכל אחד ואחד נותן הקב"ה פרנסתו בעתו

הסיפור התלמודי מתעמת עם הביקורת כלפי עניים "המבזבזים את כספי הקופה הציבורית". תשובתו של העני: "אני אוכל מידי הקב"ה", מחזקת את זכות העני להתפרנס ממשאבי החברה. אם הקניין לאל, עלינו כבני אדם להיות צנועים יותר בשיפוטיות שלנו כלפי עניים. "ובאמת זאת היא עיקר מצוות הצדקה ועליה מקבל הנותן השכר דווקא בזמן שנותן לעני בדברים ובפיוסים טובים, ואומר לו שאין אני נותן לך אלא חלקך, אשר מופקד בידי בתורת פיקדון, שאין העניות מן העבירות ואין העשירות מן הזכיות, כי כמה עשירים רשעים וכמה עניים צדיקים. אבל אם נותן לו בפנים זועפות ומראה שהכל שלו, וכבר זכה העשיר בשלו, שזכה לו מן השמיים, שמצא חן בעיני ה', והעני להפך, שמן השמיים בכעס עליו וכיוצא בדברים אלו. מן הדין, אין לו להעשיר, שכר על עצם הצדקה והמתנה שנותן, כיוון שהוא אינו אלא כמחזיר הפיקדון או הגזל אשר בידו". (מתוך שבט יהודה, לרבי יהודה בן אמויאל)

רבי בן אמויאל מביא את הסיפור התלמודי ממסכת כתובות, מסיק ממנו כי העני ניזון בזכות, ניזון משל עצמו הנמצא אצל הנותן, ומזהיר מפני הזעפת פנים ותפישת העוני כעבירה.

רבי יהודה בן אמויאל, 1828-1911, מחכמי מרוקו. דיין לקהילות תארוזנת ומוגדור.

“צעקה ולא צדקה”

“...ועם כל זה עשירי עם מבזין בה, ואפילו בשעה שנותנין פרוטה לעני גוערים בו ומעלימים

עיניהם מן הצדקה בעצת המסית היצר הצורר להורידם לבאר שחת, בשימה בפיהם לומר:

העניים בלתי הגונים הם! רמאים הם! אין מדות בהם! משוללים מדרך-ארץ הם! נמשל

כבהמות נדמו! אינם מן הישוב! וכמה מהכעור והדומה לו שאומרים עליהם, בחשבם עם זה

למצא מקום פטור לקפץ ידם מן הצדקה, ואין להם דין וחשבון בבטולה, יען לא צווה השם

לרחם על עם נבל ולא חכם. אך אם ימצאו עניים מהוגנים, יתנו להם די מחסורם אשר יחסר

להם דבר יום ביומו, כי עליהם אמר הכתוב: “נתון תיתן לו ולא ירע לבבך בתתך לו”, אך לא

לשאינם מהגנים; שזו אדרבה צעקה ולא צדקה, כי אבן נגף וצור מכשול להוליך לאדם דרך

חושך וצלמות הוא גיהנם, צלמות ולא סדרים (איוב י, כ"ב).” (מתוך ההקדמה למעיל צדקה, לרבי אליהו הכהן.)

רבי אליהו הכהן נולד וחי באיזמיר. הרב חיבר בחייו עשרות ספרים שחלקם הגדול כנראה נשרף בשרפה גדולה שפרצה באיזמיר בשנת התר"א, ספריו “שבט מוסר” ו”מעיל צדקה” התקבלו כספרים חשובים בכל הקהילות במזרח ובמערב. נפטר בשנת תפ”ט (1729) באיזמיר.

מי מתעסק??

הלייב במשפט מיסודה של התנועה למלחמה בעוני בישראל, במסגרת הפרויקט, מתנדבים מאות סטודנטים למשפטים המסייעים לפונים אשר נקלעו לבעיות משפטיות וכלכליות להחלץ ממצבם. www.halev.org.il

מיליונים

מילים: אתי אנקרי

אני יודעת שהכסף לא כל כך חשוב
אם הלך הוא יום אחד ישוב
אני יודעת שאתה יודע שאני יודעת
שלחשוב עליו זה סתם בזבוז
של זמן שעובר עלינו גם בלעדיו הוא יזוז

אני יודעת שאתה יודע שאני יודעת
שאני לא יודעת כלום
אבל מישהו היום דרך עלי
ואני לא יכולה לקום

אני יודעת שאתה יודע -
השתכרתי החודש לא רע
ובכל זאת הם הגיעו
להוציא לפועל אצלי בדירה

לקחו את ת'טלויזיה ת'ארון ת'מגירה
שפכו את מה שבתוכה
אני יודעת שזה לא צודק
ואין לי הוכחה

ניסיתי להגיד שהמיסים
הורגים כל הגיון
והם אמרו לי שהם לא גונבים,
הם לוקחים ברישיון

אני יודעת שאתה יודע שאני יודעת
שאני לא יודעת כלום
אבל איך שזה קרה לי
לא יכולתי לקום

יש כמוני מיליונים
מתגלגלים ברחובות
יש כמוני מיליונים
בכל מיני צורות

יש כמוני מיליונים
אנשים בני תמותה
בלי כסף,
לא שווים פרוטה

אני יודעת שהבראות חשובה
יותר מכסף הרבה יותר
ועל אהבה אין מה לדבר
אסור בשום פנים ואופן לוותר

אני יודעת יש חובות מגלגולים
מתגלגלים עלינו ביקום
אז אם היום נפלתי
אולי מחר אני אקום

אני יודעת שאתה יודע שאני יודעת
שאני לא יודעת כלום
אבל מישהו היום דרך עלי
ואני לא יכולה לקום

יש כמוני מיליונים
מתגלגלים ברחובות
יש כמוני מיליונים
בכל מיני צורות

יש כמוני מיליונים
אנשים בני תמותה
בלי כסף,
לא שווים פרוטה

אתה זוכר את סוזן הבכירה מהבנק
נתנה לי הרבה אהבה
בעיקר הפשטות הקסימה אותה,
נגעתי לליבה

זה לקח לה קצת זמן לתפוס את העניין
לשנות את הגישה שלה אלי
היא הבינה שאין לי מזומן
והפשיטה את כבודי מעליי

אתה יודע שאני יודעת שאתה יודע
שאני לא יודעת כלום
ממרומי מעלתה
לא יכולתי לקום

יש כמוני מיליונים
מתגלגלים ברחובות
יש כמוני מיליונים
בכל מיני צורות

יש כמוני מיליונים,
אנשים בני תמותה,
בלי כסף,
לא שווים פרוטה
היום זה אני, מחר זה אתה.
בלי כסף.... לא שווים פרוטה

מִזְרַח שְׂמֶשׁ

מסורת של אחריות חברתית
מיסודן של קרן אבי חי וכל ישראל חברים